

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Femte Afdeling)

27. april 2017*

»Appel — karteller — europæiske markeder for tinstabilisatorer og varmemestabilisatorer af typen ESBO/estere — fastsættelse af priser, opdeling af markeder og udveksling af følsomme forretningsoplysninger — moderselskabet tilregnes datterselskabernes ulovlige adfærd — forordning (EF) nr. 1/2003 — artikel 25, stk. 1 — forældelsesfrister for pålæggelse af sanktioner i forhold til datterselskaberne — virkninger for moderselskabets retsstilling«

I sag C-516/15 P,

angående appel i henhold til artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol, iværksat den 24. september 2015,

Akzo Nobel NV, Amsterdam (Nederlandene)

Akzo Nobel Chemicals GmbH, Düren (Tyskland)

Akzo Nobel Chemicals BV, Amersfoort (Nederlandene),

ved advokaten C. Swaak og R. Wesseling,

appellanter,

de øvrige parter i appelsagen:

Akcros Chemicals Ltd, Warwickshire (Det Forenede Kongerige),

sagsøgere i første instans,

Europa-Kommissionen ved V. Bottka og P. Rossi, som befuldmægtigede,

sagsøgt i første instans,

har

DOMSTOLEN (Femte Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, J.L. da Cruz Vilaça (refererende dommer), og dommerne M. Berger, A. Borg Barthet, E. Levits og F. Biltgen,

generaladvokat: N. Wahl

justitssekretær: A. Calot Escobar,

* Processprog: engelsk.

på grundlag af den skriftlige forhandling,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 21. december 2016,

afsagt følgende

Dom

- 1 Med deres appelskrift har Akzo Nobel NV, Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV nedlagt påstand om ophævelse af Den Europæiske Unions Rets dom af 15. juli 2015, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen (T-47/10, herefter »den appellerede dom«, EU:T:2015:506), hvorved appellanterne kun fik delvis medhold i deres søgsmål, hvormed de havde nedlagt påstand principalt om annullation af Kommissionens beslutning K(2009) 8682 endelig af 11. november 2009 om en procedure i henhold til artikel 81 EF og artikel 53 i EØS-aftalen (sag COMP/38589 – Varmestabilisatorer) (herefter »den omtvistede beslutning«) og subsidiært om nedsættelse af de bøder, som de var blevet pålagt.

Retsforskrifter

- 2 Artikel 7 i Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16. december 2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i [...] artikel 81 [EF] og 82 [EF] (EFT 2003, L 1, s. 1) med overskriften »Konstatering og standsning af overtrædelser« bestemmer i stk. 1:

»Hvis Kommissionen på grundlag af en klage eller på eget initiativ konstaterer, at [...] artikel 81 [EF] eller 82 [EF] er overtrådt, kan den ved en beslutning pålægge de deltagende virksomheder eller virksomhedssammenslutninger at bringe den pågældende overtrædelse til ophør. [...] Når Kommissionen har en berettiget interesse deri, kan den endvidere fastslå, at der tidligere forelå en overtrædelse, som er bragt til ophør.«

- 3 Forordningens artikel 23 med overskriften »Bøder« bestemmer i stk. 2:

»Kommissionen kan ved beslutning pålægge virksomheder og virksomhedssammenslutninger bøder, hvis de forsætligt eller uagtsomt:

- a) overtræder [...] artikel 81 [EF] eller 82 [EF] [...]

[...]«

- 4 Forordningens artikel 25 med overskriften »Forældelsesfrister for pålæggelse af sanktioner« bestemmer i stk. 1-3:

»1. Kommissionens beføjelse i henhold til artikel 23 [...] forældes:

- a) efter tre år ved overtrædelse af bestemmelser om indhentning af oplysninger eller gennemførelse af kontrolundersøgelser
- b) efter fem år ved andre overtrædelser.

2. Forældelsesfristen regnes fra den dag, hvor overtrædelsen er begået. Ved vedvarende eller gentagne overtrædelser regnes fristen dog først fra den dag, hvor overtrædelsen er ophørt.

3. Hver gang Kommissionen eller en medlemsstats konkurrencemyndighed tager skridt til at undersøge eller forfølge overtrædelsen, afbrydes forældelsesfristen for pålæggelse af bøder eller tvangsbøder. [...]«

Tvistens baggrund

- 5 Tvistens baggrund fremgår af den appellerede doms præmis 1-50. Med henblik på forståelsen af den foreliggende sag skal følgende forhold anføres.
- 6 Med den omtvistede beslutning fandt Kommissionen, at et bestemt antal virksomheder havde overtrådt artikel 81 EF og artikel 53 i aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde af 2. maj 1992 (EFT 1994, L 1, s. 3) ved at have deltaget i to komplekser af konkurrencebegrænsende aftaler og former for samordnet praksis, der dækkede Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde, og som vedrørte dels tinstabilisatorsektoren, dels sektoren for epoxideret sojaolie og estere (herefter »ESBO/estere-sektoren«).
- 7 Ifølge den omtvistede beslutnings artikel 1 bestod de to af Kommissionen fastslåede overtrædelser, der vedrørte to kategorier af varmemestabilisatorer, i fastsættelse af priser, opdeling af markeder ved hjælp af salgskvoter, opdeling af kunder og udveksling af følsomme forretningsoplysninger, navnlig vedrørende kunder, produktion og salg.
- 8 Det er anført i den omtvistede beslutning, at de berørte virksomheder deltog i disse overtrædelser i løbet af forskellige perioder mellem den 24. februar 1987 og den 21. marts 2000 med hensyn til tinstabilisatorsektoren og mellem den 11. september 1991 og den 22. marts 2000 med hensyn til ESBO/estere-sektoren.
- 9 Den omtvistede beslutning blev hvad angår hver overtrædelse tilstillet 20 selskaber, der havde enten direkte deltaget i de pågældende overtrædelser eller blev fundet ansvarlige i deres egenskab af moderselskaber.
- 10 For så vidt angår tilregnelsen af overtrædelserne blev Akzo Nobel, Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akcros Chemicals Ltd i henhold til den omtvistede beslutnings artikel 1 holdt ansvarlige for deres deltagelse i overtrædelsen vedrørende tinstabilisatorer fra den 24. februar 1987 til den 21. marts 2000 hvad angår Akzo Nobel, fra den 24. februar 1987 til den 28. juni 1993 hvad angår Akzo Nobel Chemicals GmbH og fra den 28. juni 1993 til den 21. marts 2000 hvad angår Akcros Chemicals.
- 11 I henhold til den omtvistede beslutnings artikel 1 blev Akzo Nobel, Akzo Nobel Chemicals BV og Akcros Chemicals ligeledes holdt ansvarlige for deres deltagelse i overtrædelsen vedrørende ESBO/estere-sektoren fra den 11. september 1991 til den 22. marts 2000 hvad angår Akzo Nobel, fra den 11. september 1991 til den 28. juni 1993 hvad angår Akzo Nobel Chemicals BV og fra den 28. juni 1993 til den 22. marts 2000 hvad angår Akcros Chemicals.
- 12 Endvidere inddelte Kommissionen Akzo Nobels, Akzo Nobel Chemicals GmbH's, Akzo Nobel Chemicals BV's og Akcros Chemicals' deltagelse i overtrædelserne i tre særskilte overtrædelsesperioder.
- 13 For overtrædelsesperioden forud for den 28. juni 1993 (herefter »den første overtrædelsesperiode«) fandt Kommissionen, at selskaber, der var indirekte 100% ejet af Akzo NV – der er blevet til Akzo Nobel – havde deltaget direkte i overtrædelserne, nemlig Akzo Nobel Chemicals GmbH med hensyn til overtrædelsen vedrørende tinstabilisatorer og Akzo Nobel Chemicals BV med hensyn til overtrædelsen vedrørende ESBO/estere-sektoren.

- 14 For den anden overtrædelsesperiode fra den 28. juni 1993 til den 2. oktober 1998 fandt Kommissionen, at det var Akcros Chemicals-partnerskabet, som havde centraliseret produktionen og salget af varmemestabilisatorer i Akzo-koncernen, der ikke var en juridisk person som sådan, der direkte havde deltaget i overtrædelserne.
- 15 For den tredje overtrædelsesperiode fra den 2. oktober 1998 til den 21. marts 2000, for så vidt angår tinstabilisatorer, og fra den 2. oktober 1998 til den 22. marts 2000, for så vidt angår ESBO/estere-sektoren, fandt Kommissionen, at Akcros Chemicals, der havde overtaget aktiviteterne for Akcros Chemicals-partnerskabet, havde deltaget direkte i overtrædelserne.
- 16 Akzo Nobels ansvar som øverste koncernselskab for en koncern af selskaber, hvoraf visse havde deltaget direkte i kartellerne, blev således i den omtvistede beslutning fastslået for hele overtrædelsesperioden, dvs. fra den 24. februar 1987 til den 22. marts 2000.
- 17 For så vidt angår pålæggelse af bøderne fremgår følgende af den omtvistede beslutnings artikel 2:
- »For overtrædelserne [...] på markedet for tinstabilisatorer [...] pålægges følgende bøder:
- [...]
- 4) [Akzo Nobel], [Akzo Nobel Chemicals GmbH] og [Akcros Chemicals] hæfter in solidum for et beløb på 1 580 000 EUR
- [...]
- 6) [Akzo Nobel] og [Akzo Nobel Chemicals GmbH] hæfter in solidum for et beløb på 9 820 000 EUR.
- 7) [Akzo Nobel] hæfter for et beløb på 1 432 700 EUR
- [...]
- For overtrædelserne [...] i [sektoren for ESBO/estere] pålægges følgende bøder:
- [...]
- 21) [Akzo Nobel], [Akzo Nobel Chemicals BV] og [Akcros Chemicals] hæfter in solidum for et beløb på 2 033 000 EUR.
- [...]
- 23) [Akzo Nobel] og [Akzo Nobel Chemicals BV] hæfter in solidum for et beløb på 3 467 000 EUR.
- 24) [Akzo Nobel] hæfter for et beløb på 2 215 303 EUR
- [...]«
- 18 Ved Kommissionens afgørelse af 30. juni 2011 blev den omtvistede beslutning ændret således, at den blev rettet til Akzo Nobel og Akcros Chemicals (herefter »ændringsafgørelsen«).
- 19 I første betragtning til ændringsafgørelsen fremhævede Kommissionen, at den i den omtvistede beslutning havde pålagt Akzo Nobel og Akcros Chemical bøder »in solidum« med Elementis plc, Elementis Holdings Limited og Elementis Services Limited.

- 20 I anden betragtning til ændringsafgørelsen bemærkede Kommissionen, at den i forlængelse af dom af 29. marts 2011, ArcelorMittal Luxembourg mod Kommissionen og Kommissionen mod ArcelorMittal Luxembourg m.fl. (C-201/09 P og C-216/09 P, EU:C:2011:190), havde besluttet at trække den omtvistede beslutning tilbage, for så vidt som den var rettet til navnlig Elementis og Elementis Holdings Limited.
- 21 Kommissionen ændrede derfor den omtvistede beslutning, for så vidt som den var rettet til Akzo Nobel og Akcros Chemicals, i det omfang de var blevet holdt ansvarlige in solidum med Elementis for de pålagte bøder.
- 22 Ved stævning indleveret til Rettens Justitskontor den 12. september 2011 anlagde Akzo Nobel og Akcros Chemicals sag til prøvelse af Kommissionens ændringsafgørelse. Denne ændringsafgørelse blev annulleret ved dom af 15. juli 2015, Akzo Nobel og Akcros Chemicals mod Kommissionen (T-485/11, EU:T:2015:517).

Retsforhandlingerne ved Retten og den appellerede dom

- 23 Ved stævning indleveret til Retten den 27. januar 2010 nedlagde Akzo Nobel, Akzo Nobel Chemicals GmbH, Akzo Nobel Chemicals BV og Akcros Chemicals påstand om annullation af den omtvistede beslutning og subsidiært nedsættelse af de bøder, som de var blevet pålagt.
- 24 Disse selskaber fremsatte til støtte for deres søgsmål fem anbringender, hvoraf det første vedrørte tilsidesættelse af forældelsesreglerne. Inden for rammerne af det første anbringendes første led om en tilsidesættelse af artikel 25, stk. 1, litra b), i forordning nr. 1/2003, gjorde de gældende, at Kommissionen ikke længere kunne handle i forhold til Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV fra den 28. juni 1998, for så vidt som de sidstnævnte var ophørt med at deltage i overtrædelserne den 28. juni 1993. Som følge heraf kunne hverken disse selskaber eller Akzo Nobel i dets egenskab af moderselskab for de nævnte selskaber holdes ansvarlige for den første overtrædelsesperiode.
- 25 Ved den appellerede dom annullerede Retten den omtvistede beslutnings artikel 2, punkt 4, 6, 21 og 23, på grund af forældelse, for så vidt som Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV var blevet pålagt bøder med hensyn til den første overtrædelsesperiode, og frifandt i øvrigt Kommissionen.

Parternes påstande

- 26 Appellanterne har nedlagt følgende påstande:
- Principalt ophæves den appellerede dom, for så vidt som det heri fastslås, at Akzo Nobel stadig kan pålægges ansvaret for de bøder, der oprindeligt blev pålagt Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV for deres deltagelse i overtrædelserne efter Rettens annullation af disse bøder.
 - Den omtvistede beslutning annulleres, for så vidt som den fastslår Akzo Nobel Chemicals GmbH's og Akzo Nobel Chemicals BV's deltagelse i overtrædelserne, særlig artikel 1, stk. 1, litra b), og artikel 1, stk. 2, litra b).
 - Den omtvistede beslutning annulleres, for så vidt som den pålægger Akzo Nobel ansvaret og/eller en bøde som følge af Akzo Nobel Chemicals GmbH's og Akzo Nobel Chemicals BV's ulovlige adfærd, særlig artikel 1, stk. 1, litra a), for perioden fra den 24. februar 1987 til den 28. juni 1993 og artikel 1, stk. 2, litra a), for perioden fra den 11. september 1991 til den 28. juni 1993 og/eller artikel 2, stk. 6 og 23.

- Subsidiært ophæves den appellerede dom, og sagen hjemvises til Retten.
- Kommissionen tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

27 Kommissionen har nedlagt påstand om, at appellen forkastes, og om, at appellanterne tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

Appellen

28 Appellanterne har med deres eneste anbringende i det væsentlige foreholdt Retten, at den tilsidesatte reglerne om moderselskabers ansvar for deres datterselskabers ulovlige adfærd.

Parternes argumenter

- 29 Appellanterne har bemærket, at Domstolen for nylig i sin dom af 17. september 2015, Total mod Kommissionen (C-597/13 P, EU:C:2015:613), fastslog, at når et moderselskabs ansvar fuldt ud er afledt af dets datterselskabs ansvar, kan førstnævntes ansvar ikke overstige sidstnævntes ansvar. Såfremt moderselskabet i dette tilfælde anlægger sag med samme genstand, som det søgsmål, der er anlagt af datterselskabet, skal moderselskabet drage fordel af den delvise eller fuldstændige annullation af den bøde, der er pålagt datterselskabet.
- 30 Annullationen af de bøder, der er blevet pålagt Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV burde således have medført annullation af den bøde, der var blevet pålagt Akzo Nobel, i selskabets egenskab af moderselskab, for den første overtrædelsesperiode, eftersom denne bøde udelukkende er blevet pålagt selskabet på grund af dets datterselskabers direkte deltagelse i overtrædelserne. Akzo Nobels ansvar var således fuldt ud afledt af selskabets datterselskabers ansvar som omhandlet i dom af 22. januar 2013, Kommissionen mod Tomkins (C-286/11 P, EU:C:2013:29).
- 31 Appellanterne har i denne forbindelse fremhævet, at der ikke synes at være blevet taget hensyn til princippet, hvorefter et moderselskabs ansvar ikke kan overstige dets datterselskabs ansvar, i dom af 26. november 2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771), og af 30. april 2014, FLSmidth mod Kommissionen (C-238/12 P, EU:C:2014:284). Almindeligvis er Domstolens ræsonnement imidlertid støttet på den forudsætning, at for det tilfælde, at moderselskabets ansvar alene er afledt af handlinger begået af dets datterselskab, betyder den omstændighed, at moderselskabet pålægges en bøde, der er højere end den, som datterselskabet i sidste ende skal betale, at en del af bøden ikke har noget retsgrundlag.
- 32 Det er appellanternes opfattelse, at anvendelsen af princippet, hvorefter et moderselskabs ansvar ikke kan overstige dets datterselskabs ansvar, er særligt relevant i den foreliggende sag, for så vidt som annullationen af de bøder, som Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV er blevet pålagt, burde have resulteret i en annullation af den omtvistede beslutning i sin helhed i forhold til disse to selskaber.
- 33 Appellanterne har i denne forbindelse bemærket, at efter afsigelsen af dom af 29. marts 2011, ArcelorMittal Luxembourg mod Kommissionen og Kommissionen mod ArcelorMittal Luxembourg m.fl. (C-201/09 P og C-216/09 P, EU:C:2011:190), stod Kommissionen over for det faktum, at den ikke længere kunne pålægge Elementis og Ciba/BASF bøder på grund af forældelse. Som det fremgik af ændringsafgørelsen, trak Kommissionen således ikke blot bøderne tilbage, men tilbagekaldte ligeledes sin konstatering af nogen form for deltagelse i overtrædelserne fra disse selskabers side.

- 34 I medfør af ligebehandlingsprincippet og med henblik på at drage alle konsekvenserne af den appellerede dom i henhold til artikel 266, stk. 1, TEUF burde Kommissionen have anlagt den samme fremgangsmåde over for Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV. Den omtvistede beslutning omfattede imidlertid stadig en konstatering af, at de sidstnævnte havde begået en overtrædelse. Endvidere bemærkes, at selv om artikel 7 i forordning nr. 1/2003 kræver, at Kommissionen har en berettiget interesse i denne type konstatering, havde Kommissionen i den foreliggende sag ikke en sådan interesse.
- 35 Kommissionen har gjort gældende, at appellanternes eneste anbringende skal forkastes.

Domstolens bemærkninger

Formaliteten

- 36 Med hensyn til appellanternes klagepunkter om dels Kommissionens tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet, dels manglen på en berettiget interesse som omhandlet i artikel 7, stk. 1, sidste punktum, i forordning nr. 1/2003, der kan begrunde konstateringen om, at Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV deltog i de omhandlede overtrædelser, følger det af undersøgelsen af de for Domstolens fremlagte sagsakter, at disse klagepunkter ikke blev fremsat i første instans.
- 37 Appellanterne begrænsede sig således til for Retten at gøre gældende, at henset til udløbet af forældelsesfristen i forhold til Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV, kunne disse selskaber ikke pålægges noget ansvar.
- 38 Det følger i denne forbindelse af fast retspraksis, at en anerkendelse af en adgang for en part til først for Domstolen at fremføre anbringender og argumenter, som parten ikke har fremført for Retten, ville være ensbetydende med at give parten ret til at forelægge Domstolen – der har en begrænset kompetence i appelsager – en mere omfattende tvist end den, der blev forelagt Retten. Under en appel har Domstolen således kun kompetence til at tage stilling til Rettens bedømmelse af de anbringender og argumenter, der er blevet behandlet for den (jf. bl.a. dom af 22.10.2015, AC-Treuhands mod Kommissionen, C-194/14 P, EU:C:2015:717, præmis 54).
- 39 Appellanternes således affattede klagepunkter skal derfor afvises.

Realiteten

- 40 Med den appellerede dom gav Retten appellanterne medhold i deres argumentation, for så vidt som de gjorde gældende, at artikel 25, stk. 1, litra b), i forordning nr. 1/2003 var til hinder for, at Kommissionen pålagde Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV bøder. Retten annullerede således på grund af forældelse den omtvistede beslutnings artikel 2, punkt 4, 6, 21 og 23, for så vidt som disse selskaber var blevet pålagt bøder med hensyn til den første overtrædelsesperiode.
- 41 Retten bemærkede herved nærmere bestemt i den appellerede doms præmis 121, 123 og 124, at Kommissionens første skridt med henblik på at undersøge og forfølge overtrædelserne som omhandlet i artikel 25, stk. 3, i forordning nr. 1/2003 var blevet taget i begyndelsen af 2003 og således efter udløbet, hvad angår Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV, af fristen på fem år i denne forordnings artikel 25, stk. 1, litra b), eftersom de nævnte selskaber var ophørt med at deltage i kartellerne den 28. juni 1993.

- 42 Derimod fandt Retten i det væsentlige, i den appellerede doms præmis 125 og 126, at selv om indtrædelsen af forældelse kunne gøres gældende af Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV og bevirkede, at de kunne undgå sanktioner, var den uden betydning for deres moderselskabs ansvar hvad angår den første overtrædelsesperiode.
- 43 Navnlige fastslog Retten, i den appellerede doms præmis 126, at »det forhold alene, at et datterselskab i en selskabskoncern, set som en økonomisk enhed, drager fordel af udløbet af forældelsesfristen, ikke har til følge, at der rejses tvivl om moderselskabets ansvar, og at retsforfølgninger af moderselskabet forhindres«.
- 44 Appellanterne har i det væsentlige gjort gældende, at disse betragtninger fra Rettens side savner grundlag.
- 45 Det skal derfor undersøges, om forældelsen af Kommissionens beføjelse til at pålægge Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV sanktioner, i modsætning til den konklusion, som Retten nåede frem til i den appellerede doms præmis 126, var til hinder for, at Akzo Nobel blev anset for ansvarlig med hensyn til den første overtrædelsesperiode.
- 46 Det bemærkes i denne forbindelse for det første, at ophavsmændene til traktaterne valgte at anvende begrebet virksomhed til at udpege ophavsmanden til en overtrædelse af konkurrenceretten, der kan undergives en sanktion i henhold til artikel 81 EF eller 82 EF, nu artikel 101 TEUF eller 102 TEUF (dom af 18.7.2013, Schindler Holding m.fl. mod Kommissionen, C-501/11 P, EU:C:2013:522, præmis 102).
- 47 Det følger af Domstolens praksis, at EU-konkurrenceretten vedrører virksomheders aktiviteter, og at begrebet virksomhed omfatter enhver enhed, som udøver økonomisk virksomhed, uanset denne enheds retlige status og dens finansieringsmåde (jf. dom af 11.12.2007, ETI m.fl., C-280/06, EU:C:2007:775, præmis 38).
- 48 Domstolen har ligeledes præciseret, at begrebet virksomhed i denne kontekst skal forstås som en økonomisk enhed, også når denne økonomiske enhed juridisk set udgøres af flere fysiske eller juridiske personer (dom af 20.1.2011, General Química m.fl. mod Kommissionen, C-90/09 P, EU:C:2011:21, præmis 35).
- 49 Når en sådan økonomisk enhed overtræder konkurrencereglerne, påhviler det den ifølge princippet om personligt ansvar at stå til regnskab for overtrædelsen (dom af 29.3.2011, ArcelorMittal Luxembourg mod Kommissionen og Kommissionen mod ArcelorMittal Luxembourg m.fl., C-201/09 P og C-216/09 P, EU:C:2011:190, præmis 95).
- 50 Overtrædelse af EU-konkurrenceretten skal for det andet utvetydigt henføres til en juridisk person, der vil kunne blive pålagt en bøde, og hvortil klagepunktsmeddelelsen skal være stilet (jf. i denne retning dom af 10.9.2009, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, C-97/08 P, EU:C:2009:536, præmis 57).
- 51 Hverken artikel 23, stk. 2, litra a), i forordning nr. 1/2003 eller retspraksis fastsætter, hvilken juridisk eller fysisk person Kommissionen skal holde ansvarlig for overtrædelsen og sanktionere ved pålæggelse af en bøde (jf. i denne retning dom af 11.7.2013, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, C-444/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:464, præmis 159).
- 52 Det følger derimod af Domstolens faste praksis, at et datterselskabs ulovlige adfærd kan tilregnes moderselskabet, bl.a. når datterselskabet, selv om det er en selvstændig juridisk person, ikke frit bestemmer sin adfærd på markedet, men i det væsentlige følger instrukser fra moderselskabet, navnlig under hensyn til de økonomiske, organisatoriske og juridiske forbindelser mellem disse to juridiske enheder (jf. i denne retning dom af 14.7.1972, Imperial Chemical Industries mod Kommissionen, 48/69, EU:C:1972:70, præmis 131-133, af 25.10.1983, AEG-Telefunken mod Kommissionen, 107/82,

EU:C:1983:293, præmis 49-53, af 11.7.2013, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, C-444/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:464, præmis 157, og af 17.9.2015, Total mod Kommissionen, C-597/13 P, EU:C:2015:613, præmis 35).

- 53 Det forholder sig således, fordi moderselskabet og datterselskabet i en sådan situation er en del af samme økonomiske enhed, og de udgør derfor én virksomhed i EU-konkurrencerettens forstand (dom af 11.7.2013, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, C-444/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:464, præmis 157).
- 54 I det særlige tilfælde, hvor et moderselskab ejer hele eller størstedelen af kapitalen i sit datterselskab, der har overtrådt EU-konkurrencereglerne, foreligger der herved en afkræftelig formodning for, at nævnte moderselskab faktisk udøver en afgørende indflydelse på datterselskabet (jf. i denne retning dom af 26.11.2013, Groupe Gascogne mod Kommissionen, C-58/12 P, EU:C:2013:770, præmis 38).
- 55 En sådan formodning indebærer, medmindre den afkræftes, at det anses for godtgjort, at moderselskabet faktisk har udøvet afgørende indflydelse på dets datterselskab, og Kommissionen er berettiget til at holde førstnævnte ansvarlig for sidstnævntes adfærd uden at skulle fremlægge yderligere bevis herfor (jf. i denne retning dom af 16.6.2016, Evonik Degusa og Alzhem mod Kommissionen, C-155/14 P, EU:C:2016:446, præmis 30).
- 56 Det skal for det tredje fremhæves, at det følger af Domstolens faste praksis, at et moderselskab, der tilregnes sit datterselskabs ulovlige adfærd, individuelt pålægges en sanktion for overtrædelse af EU-konkurrencereglerne, som det selv anses for at have begået på grund af den afgørende indflydelse, som det udøvede på datterselskabet, og som gjorde det muligt for det at bestemme sidstnævntes adfærd på markedet (jf. i denne retning dom af 14.7.1972, Imperial Chemical Industries mod Kommissionen, 48/69, EU:C:1972:70, præmis 140 og 141, af 16.11.2000, Metsä-Serla m.fl. mod Kommissionen, C-294/98 P, EU:C:2000:632, præmis 28 og 34, af 26.11.2013, Kendrion mod Kommissionen, C-50/12 P, EU:C:2013:771, præmis 55, af 10.4.2014, Kommissionen m.fl. mod Siemens Österreich mod Kommissionen m.fl., C-231/11 P – C-233/11 P, EU:C:2014:256, præmis 49, og af 8.5.2014, Bolloré mod Kommissionen, C-414/12 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2014:301, præmis 44).
- 57 Som anført i nærværende doms præmis 49 bygger EU-konkurrenceretten på princippet om personligt ansvar for den økonomiske enhed, som har begået overtrædelsen. Hvis moderselskabet således er en del af denne økonomiske enhed, anses det for at være individuelt ansvarligt og solidarisk ansvarligt med de andre juridiske personer, som udgør denne enhed, for overtrædelsen (jf. i denne retning dom af 10.9.2009, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, C-97/08 P, EU:C:2009:536, præmis 77).
- 58 Dette er grunden til, at det solidaritetsforhold, der består mellem to selskaber, som udgør en økonomisk enhed, i henseende til betalingen af en bøde ikke kan reduceres til en form for kaution, der stilles af moderselskabet til sikring af betalingen af den bøde, som datterselskabet er pålagt (jf. i denne retning dom af 26.11.2013, Kendrion mod Kommissionen, C-50/12 P, EU:C:2013:771, præmis 55 og 56, og af 19.6.2014, FLS Plast mod Kommissionen, C-243/12 P, EU:C:2014:2006, præmis 107).
- 59 For det fjerde følger det af Domstolens praksis, at i et tilfælde, hvor moderselskabets ansvar udelukkende skyldes dets datterselskabs direkte deltagelse i overtrædelsen, og hvor disse to selskaber har anlagt parallelle søgsmål, der har samme genstand, kan Retten uden at træffe afgørelse ultra petita tage hensyn til annullationen af konstateringen af en overtrædelse med hensyn til datterselskabet for en bestemt periode og tilsvarende nedsætte den bøde, som moderselskabet og datterselskabet er blevet pålagt in solidum (jf. i denne retning dom af 22.1.2013, Kommissionen mod Tomkins, C-286/11 P, EU:C:2013:29, præmis 34, 38, 39 og 49).

- 60 Domstolen har i denne forbindelse fastslået dels, at det, for at en hvilken som helst enhed i en økonomisk enhed kan pålægges et ansvar, er nødvendigt, at der føres bevis for, at en mindst én enhed har begået en overtrædelse af EU-konkurrencereglerne, samt at denne omstændighed anføres i en afgørelse, der er blevet endelig, dels, at årsagen til datterselskabets manglende ulovlige adfærd er uden relevans (jf. i denne retning dom af 22.1.2013, Kommissionen mod Tomkins, C-286/11 P, EU:C:2013:29, præmis 37 og 38).
- 61 Det er i en sådan sammenhæng, at Domstolen har henvist til den omstændighed, at moderselskabets ansvar er et fuldt ud afledt ansvar, som alene skyldes det forhold, at et datterselskab har deltaget direkte i overtrædelsen (jf. i denne retning dom af 22.1.2013, Kommissionen mod Tomkins, C-286/11 P, EU:C:2013:29, præmis 34, 38, 43 og 49). I et sådant tilfælde er baggrunden for moderselskabets ansvar datterselskabets ulovlige adfærd, som moderselskabets tilregnes, henset til den økonomiske enhed, som disse selskaber udgør. Moderselskabets ansvar er følgelig nødvendigvis betinget af de faktiske omstændigheder, som udgør overtrædelsen begået af dets datterselskab, med hvilke dets ansvar er uløseligt forbundet.
- 62 Domstolen har af identiske årsager præciseret, at i en situation, hvor ingen anden faktor individuelt kendetegner den adfærd, som moderselskabet foreholdes, skal nedsættelsen af den bøde, som datterselskabet pålægges in solidum med moderselskabet, når de processuelle betingelser er opfyldt, i princippet udstrækkes til at omfatte moderselskabet (jf. i denne retning dom af 17.9.2015, Total mod Kommissionen, C-597/13 P, EU:C:2015:613, præmis 10, 37, 38, 41 og 44).
- 63 For det femte følger det af Domstoles praksis, at der kan indtræde forældelse for så vidt angår udøvelse af Kommissionens beføjelse med hensyn til pålæggelse af bøder hvad angår datterselskabet og ikke hvad angår moderselskabet, selv om dettes ansvar fuldt ud er baseret på datterselskabets ulovlige adfærd (jf. i denne retning dom af 29.3.2011, ArcelorMittal Luxembourg mod Kommissionen og Kommissionen mod ArcelorMittal Luxembourg m.fl., C-201/09 P og C-216/09 P, EU:C:2011:190, præmis 102, 103, 148 og 149).
- 64 Som det fremgår af den omtvistede beslutnings artikel 1, er det er i den foreliggende sag ubestridt, at Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV deltog direkte i de omhandlede karteller fra den 24. februar 1987 til den 28. juni 1993 hvad angår det første selskab og fra den 11. september 1991 til den 28. juni 1993 hvad angår det andet selskab.
- 65 Det er desuden ubestridt, at Akzo Nobel under den første overtrædelsesperiode indirekte ejede hele kapitalen i Akzo Nobel Chemicals GmbH og i Akzo Nobel Chemicals BV og udøvede en afgørende indflydelse på disse, således at disse tre selskaber i løbet af den første overtrædelsesperiode udgjorde én og samme virksomhed i EU-konkurrencerettens forstand.
- 66 I overensstemmelse med den retspraksis, der er nævnt i nærværende doms præmis 52-58, blev de overtrædelsehandlinger, som Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV begik i løbet af den første overtrædelsesperiode, tilregnet Akzo Nobel. Sidstnævnte selskab blev således individuelt pålagt sanktioner for adfærd, der var i strid med EU-konkurrencereglerne, og som det blev anset for selv at have udvist i løbet af denne periode.
- 67 Det er endvidere lige så ubestridt i den foreliggende sag, at Akzo Nobel blev anset for ansvarlig på grund af selskabets deltagelse i de pågældende overtrædelser under alle tre overtrædelsesperioder, dvs. fra den 24. februar 1987 til den 21. marts 2000 hvad angår overtrædelsen vedrørende tinstabilisatorer og fra den 11. september 1991 til den 22. marts 2000 hvad angår overtrædelsen vedrørende ESBO/estere i dets egenskab af øverste koncernselskab i forhold til virksomheden Akzo, hvoraf forskellige retlige enheder, heriblandt Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV, havde deltaget direkte i kartellerne.

- 68 Det skal i denne henseende bemærkes, at sagsøgerne i første instans for Retten udelukkende havde påberåbt sig udløb af forældelsesfristen i artikel 25, stk. 1, litra b), i forordning nr. 1/2003 i forhold til Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV, med den begrundelse, at de var ophørt med deres ulovlige adfærd den 28. juni 1993.
- 69 Som anført i nærværende doms præmis 40 og 41 tiltrådte Retten argumentationen fremført af sagsøgerne i første instans, idet den fastslog, at Kommissionens beføjelse til at pålægge Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV bøder var forældet.
- 70 Som Retten i det væsentlige fremhævede i den appellerede doms præmis 125 og 126, indebærer den omstændighed, at Kommissionens beføjelse til at pålægge sanktioner er forældet i medfør af artikel 25, stk. 1, litra b), i forordning nr. 1/2003, at der ikke længere kan pålægges de selskaber, med hensyn til hvilke der er indtrådt forældelse, nogen sanktion.
- 71 Derimod er den omstændighed, at visse selskaber ikke længere kan pålægges sanktioner på grund af forældelse, ikke til hinder for, at et andet selskab, der anses for individuelt ansvarligt og solidarisk ansvarligt med disse selskaber for den samme konkurrencebegrænsende adfærd, og med hensyn til hvilket der ikke er indtrådt forældelse, retsforfølges.
- 72 I modsætning til, hvad appellanterne har gjort gældende, ændrer den omstændighed, at Akzo Nobels ansvar for den første overtrædelsesperiode udelukkende følger af selskabets datterselskabers direkte deltagelse i kartellerne, ikke denne konklusion.
- 73 For det første anses den konkurrencebegrænsende adfærd vedrørende den første overtrædelsesperiode under alle omstændigheder for at være blevet udvist af Akzo Nobel selv, eftersom dette selskab og Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV udgjorde en økonomisk enhed som omhandlet i praksis fra Unionens retsinstanser.
- 74 For det andet fremgår det, som generaladvokaten i det væsentlige har anført i punkt 58 og 59 i forslaget til afgørelse, af Domstolens praksis som anført i nærværende doms præmis 62, at faktorer, som er særegne for moderselskabet kan begrunde, at moderselskabets ansvar og dets datterselskabs ansvar gøres til genstand for en differentieret bedømmelse, selv om førstnævntes ansvar udelukkende er baseret på sidstnævntes ulovlige adfærd.
- 75 Dette er tilfældet i den foreliggende sag, for så vidt som Akzo Nobel – i modsætning til Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV, som ophørte med at deltage i kartellerne den 28. juni 1993 – som anført i nærværende doms præmis 67 var involveret i overtrædelserne efter denne dato og indtil den 21. og den 22. marts 2000 hvad angår henholdsvis overtrædelserne vedrørende tinstabilisatorsektoren og overtrædelserne vedrørende ESBO/estere-sektoren.
- 76 Henset til samtlige disse betragtninger må det konkluderes, at Retten i den appellerede doms præmis 126 med føje fastslog, at indtrædelsen af forældelse med hensyn til Kommissionens beføjelse til at pålægge Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV sanktioner ikke var til hinder for, at Akzo Nobel blev anset for ansvarlig hvad angår den første overtrædelsesperiode.
- 77 Det eneste appelanbringende skal derfor delvist afvises, delvist forkastes som ugrundet.
- 78 Det følger af samtlige ovenstående betragtninger, at appellen skal forkastes i det hele.

Sagens omkostninger

- 79 Det bestemmes i artikel 184, stk. 2, i Domstolens procesreglement, at såfremt appellen ikke tages til følge, træffer Domstolen afgørelse om sagsomkostningerne.

⁸⁰ I henhold til artikel 138, stk. 1, i Domstolens procesreglement, der i medfør af samme reglements artikel 184, stk. 1, finder anvendelse i appelsager, pålægges det den tabende part at betale sagsomkostningerne, hvis der er nedlagt påstand herom. Da Kommissionen har nedlagt påstand om, at appellanterne betaler sagsomkostningerne, og da appellanterne ikke har fået medhold i deres eneste anbringende, bør de pålægges at betale sagsomkostningerne i forbindelse med appellen.

På grundlag af disse præmisser udtaler og bestemmer Domstolen (Femte Afdeling):

1) **Appellen forkastes.**

2) Akzo Nobel NV, Akzo Nobel Chemicals GmbH og Akzo Nobel Chemicals BV betaler sagsomkostningerne.

Underskrifter